

ביקורת ספר, מקור ראשון, 6/8/10

עצבות שאינה מרפה

עליזה לביא

ד"ר ורד מור

מגילת גרות, הוצאת ראובן מס, תש"ע-2010.

לפני כמה שבועות שמעתי במקרה שאוקסנה התחתנה. אוקסנה הייתה בת בית אצלנו במשך שנה וחצי, בעת תהליך הגיור הממושך. למדה, גילתה סקרנות, הגיעה בקפידה לבית הכנסת, אבל מאוד חששה. לבסוף אמרה שהיא לא יכולה יותר, כאשר היא רואה מה קורה לחברותיה בקורס: נשים צעירות ששירתו בצבא, הנמצאות בראשית דרכן, נכשלות ומושפלות. חברות אחרות מגיעות לרשם הנישואים לקראת חתונתן, ולתדהמתן מגלות שתעודת הגיור שקיבלו במהלך שירותן אחרי קורס הגיור הצבאי נתיב אינה מוכרת. וכך החלה ממעטת להגיע לשבתות.

כשנפגשנו באקראי ושוחחנו שיחת נשים בבית קפה קטן, אוסקנה פקחה את עיניה וחלקה את הרהוריה. "את יודעת, אולי אני בכלל לא צריכה את התעודה. אני יודעת שאני יהודיה. אבא שלי יהודי, אמא שלו גידלה אותי וממנה למדתי הכל". מאז לא פגשתיה. אמרו לי שהיא התחתנה עם בחור ישראלי, שרב מזוקן השיא אותם. אני לא יודעת כיצד התגיירה בסופו של דבר, אם בכלל, אני לא יודעת באיזה טקס, אבל אני כן יודעת שאכזבנו אותה. שנכשלנו.

אכזבנו – כולנו. נכשלנו – כולנו. אנחנו כישראלים, אנחנו כיהודים, אנחנו כמשפחה מלווה, אני כאישה יהודיה. העצבות אינה מרפה. נכון, הייתה איתנו גם לוסייה, שאותה ליוונו עד הסוף המרגש של הגיור כהלכה בבית הדין. אך מדוע סיפורה של אוקסנה לא יכול היה להסתיים באותה צורה?

סיפורו של כל גר שונה מסיפורו של רעהו. למרות שלרבים מאלו הבאים להתגייר כיום בישראל יש רקע דומה – עולים מברית המועצות לשעבר, בלי קשר עכשווי ליהדות אבל עם שורשים יהודיים מלפני דור או שניים, לעיתים עם בן/בת זוג מישראל – כל אחד מהם הגיע ומגיע לתהליך הזה בצורה אחרת. הנסיבות האישיות מגוונות, הרצונות שונים, הציפיות אינן זהות, ההסתכלות אחורה נותנת זוויות מרובות. ובכל זאת, כאשר בוחנים כמה וכמה סיפורים כאלו – ניתן להגיע למסקנות חשובות.

עבודה חלוצית, מעניינת מאוד וחשובה ביותר בתחום זה עשתה ד"ר ורד מור בספרה **מגילת גרות** (הוצאת ראובן מס, תש"ע-2010). כמי שמלמדת מזה שני עשורים באולפן לגיור, מור נמצאת בקשר הדוק עם עשרות נשים בשלבי הגיור השונים. ראוי לזכור שהנשים מהוות כיום כ-75% מכלל המתגיירים בישראל. הקשר הזה אפשר לה לראיין 23 מהן, להקשיב לסיפורי החיים, לשמוע את החוויות, ללמוד את הדפוסים שעולים ולהכיר מקרוב את הנתונים ובעיקר – להבין לעומק מה צריך לשנות.

במוקד הספר עומדות נשים מתגיירות מחבר העמים, כשהן מוצגות מנקודת מבטן ובאמצעות סיפורי חייהן. הספר נותן במה לנשים אשר מפלסות דרך חדשה באורח חייהן ומתמודדות עם קשיים שמשקפים ערכים ונורמות של החברה הישראלית. סיפורי החיים מתחילים בילדותן דרך בגרותן בבריה"מ ועלייתן ארצה, עד תיאור תהליך השתלבותן בחברה הישראלית. שיאו של תהליך זה מתואר בחוויות הגיור.

הדפוס החוזר בסיפורי החיים מלמד על חוויה של התמודדות עם מצוקה אישית או חברתית לאורך שלבי חייהן השונים, תוך מאבק עיקש על שיפור המציאות והגשמת מטרות בזירה הפרטית, על מנת להשיג את טובתן שלהן ואת טובת ילדיהן בעתיד. תהליכי ה"תירבות" הייחודיים והמורכבים בישראל, המתייחסים ללאום ולדת של העולים, העצימו את תחושת הניכור שלהן, והגיוור נתפס בעיניהן כמרכיב הכרחי בזירוז תהליך ההשתלבות בחברה הישראלית.

קריאת הספר מאפשרת ללמוד כיצד הן חשות, במה הן מאמינות, אלו הנחות יש להן לגבי חייהן ולמה הן מקוות. יותר מכך: זהו שיקוף של תמונת חיים מורכבת ומסובכת של החברה בישראל.

חלקו השני של הספר פותח צוהר לשיקולים, למחשבות ולדרכי הפעולה של המערכת המגיירת: המחשבה ההלכתית בנושא הגיוור, השיקולים שמנחים את בית הדין בימינו והאתגרים המרכזיים העומדים לפתחה של מדינת ישראל בתחום סבוך זה.

זהו ניסיון ראשוני החושף את העומדים בשני צידי המתרגם, עולים-מהגרים מכאן ואנשי הלכה מכאן, למורכבות שבחויית הגיוור. הצעד הראשון המתבקש כמסקנה מן הספר, הוא לפתח מיומנות עמוקה יותר של התבוננות בעולים מחבר המדינות הבאים להתגייר לא רק כמי שיש לגיירם, אלא כמי שיש לשמוע את קולם. הבנת התהליכים העוברים על המתגיירות, תאפשר גם לדיין הקפדן להכיל את מורכבות התמונה כולה.

מור עצמה היא חוזרת בתשובה, אשר אימצה אורח חיים דתי-לאומי. הרקע הזה חשוב להבנת האמפתיה שהיא מגלה כלפי הגיורות, שאינן רק נשוא מחקר (עבודת הדוקטור המרתקת שלה), אלא גם ובעיקר בני אדם, תלמידות וחברות. מצד אחד, מור עצמה עשתה תהליך ה"מתכתב" עם הגיוור במעברה מן העולם החילוני לעולם הדתי. מצד שני, היא לא הגיעה לקיצוניות המאפיינת רבים מן החוזרים בתשובה, אלא בחרה במתינות של הדתיות-הלאומית, וכך היא אינה שבויה בתפיסות שמרניות המקשות במקרים רבים על המתגיירות.

החלק החשוב ביותר בעיני בספר זה, הוא המתאר את קורס הגיוור ובית הדין, משום שכאן נכנס לתמונה החלק של כולנו. המניעים להתגייר חשובים לכשעצמם, אך הם כמובן בעיקר עניין של בין הגיוורת לבין עצמה, בינה לבין בורא עולם ואולי בינה לבין משפחתה וסביבתה. לעומת זאת, כאשר הגיוורת-בכוח מתחילה את התהליך, היא עוברת לידי גורמים חיצוניים שבכוחם להחליט האם מדובר יהיה במסע מרגש או בדרך ייסורים.

מעניינת מאוד החלוקה של החוויות, כפי שתיארו אותה המרואיינות. בעוד רובן דיברו על חוויות חיוביות מקורס הגיוור ומן המשפחות המלוות, נרשם רוב למדווחות על חוויות שליליות מבית הדין. דומה שאין בכך פלא. בית הדין מורכב מדיינים-גברים בלבד, וכאשר מדובר בשינוי כה מהותי בחיים – שאלת המגדר מקבלת משנה חשיבות.

הנקודה המרכזית בהקשר זה היא הטבילה במקווה. מובן שאין לאפשר מצב בו אשה טובלת בפני גברים, ולכן אחד הפתרונות הוא טבילה בחלוק. אך גם זה אינו פתרון אופטימלי, כפי שסיפרה קטיה: "החוויה הזו שאת עומדת בתוך המים עם החלוק עלייך שאת לא יודעת כמה נשים כבר לבשו אותו, ואחר כך הגברים נכנסים ומסתכלים עלייך מלמעלה ואת שם בתוך המים, צריכה לשלב ידיים שלא יראו לך חס וחלילה משהו – זה נורא משפיל, זה נורא". המעניין הוא, שקטיה הציעה – אולי אינסטינקטיבית – פתרון שכבר הציעו כמה מהפוסקים: "אז אני אטבול עם הבלנית ואני אצא אחרי זה ואגיד לכם את הדברים שאתם רוצים לשמוע... תעשו את זה בצורה אנושית. למה הבנות הדתיות שטובלות טבילות רגילות בכל חודש, אף אחד לא נכנס להם למקווה? יש כאן משהו לא נכון".

אין לזלזל בנקודה זו, ולא רק בהקשר של הטבילה עצמה. בגיור האורתודוכסי – שהוא הקובע במדינת ישראל – הדיינים הם כידוע גברים. לנשים יש תפקיד בגיור רק כמורות בקורסים וכחלק מן המשפחות המלוות, וכפי שכבר צוין – אין פלא שחוויותיהן של המתגיירות בתחומים אלו הרבה יותר חיוביות.

לעומת זאת, בבית הדין עליהן להתייבב בפני רבנים, בלבוש הרבני המסורתי העלול להיראות מאיים בעיני מי שאינו רגיל לו, ולהישאל על כל אורחות חייהן. גם אם אין כאן חדירה לצנעת הפרט ממש, עדיין יכולות לעלות שאלות על היחסים עם בני הזוג הישראליים, על החינוך הצפוי לילדיהן, על ביטול ועל רחצה בים.

אצל רובנו קיימת רתיעה טבעית ממתן תשובות בנושאים כאלו, קל וחומר – לאנשים זרים; ובן-בנו של קל וחומר – כאשר התשובות עשויות לחרוץ את גורלנו, פשוטו כמשמעו. כל עוד אין דייניות – ובמערכת האורתודוכסית גם לא נראה שבקרוב תתאפשר מציאות שכזו – חובה על הרבנים ועל המנהיגים הרוחניים של הדור להבין את המצוקה הכפולה של המתגיירות: הן כנשים והן כמי שניצבות בחקירה גורלית.

לו רק בשל סיבה זו, ספרה של מור הוא חובה לכל מי שעוסק בגיור בכל היבט שהוא. חובה משום שחשוב ביותר להבין את המטען הנפשי והרגשי איתו באות המתגיירות אל התהליך, את המניעים המורכבים שלהן, את התהפוכות שהן עוברות בדרך הארוכה, את המצוקות ואת רגעי השמחה, את הקשיים ואת הדרכים להתגבר עליהם. וכאמור, הספר חשוב במיוחד דווקא לרבנים ולדיינים, אשר מטבע הדברים אינם מכירים די הצורך את עולם הנשים בכלל ואת עולמן של המתגיירות בפרט.

מעבר לכך, הספר חשוב לכל יהודי הרוצה להבין את אחת הסוגיות החשובות ביותר והטעונות ביותר הניצבות לפתחה של החברה הישראלית: סוגיית הדרך בה נקבל או לא נקבל את מי שמבקשים להצטרף אלינו. התשובה לסוגיה זו תקבע את פנינו כחברה, כעם וכמדינה לשנים רבות. ורד מור פותחת לנו חלון אל עולמן של מי שעומדות במרכז של התהליך הזה; אל לנו להחמיץ את ההזדמנות להתבונן דרכו.

ספרה של ד"ר עליזה לביא התרמיל היהודי - מסע בר-מצווה בקהילות ישראל
יצא לאור בהוצאת מגיד-קורן.